

17. SZÁZADI ARANYPÉNZLELET SARKADRÓL

– Liska András –

2001. március 8-án telefonos bejelentés érkezett a sarkadi polgármesteri hivatalból a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba, hogy Sarkadon, a Kossuth Lajos utca 14. sz. telken, épület alapozási árkának kiásásakor aranypénzek kerültek elő. A leletbejelentés ellenőrzésére Békéscsabáról Gyucha Attila és Medgyesi Pál régészek indultak el a megjelölt helyszínre. A Sarkadról érkezett telefonos bejelentéssel párhuzamosan az építkezés építésvezetője, Balogh László, személyesen jelentette be az aranypénzek előkerülését a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban. Balogh László a bejelentés alkalmával egy arany dukátot is átadott, amelyen 1642-es évszám volt olvasható. A gyulai múzeum munkatársa, Liska András a bejelentővel együtt érkezett Sarkadra, a leletek előkerülésének helyszínére (1. kép). A békéscsabai és gyulai régészek által közösen tartott helyszíni szemle eredményei a következőkben foglalhatók össze.

A Kossuth Lajos utca 14. sz. telken a sarkadi önkormányzat egy 15 lakásos társasház építését kezdte meg 2001 elején. A szociális bérlakások és üzlethelyiségek számára tervezett épület helyét egy korábban lebontott, régi épület telkén jelölték ki. A telek Sarkad központjában, a református templom szomszédságában helyezkedik el, a templomtól északkeletre, a Béke sétány, és a város főutcáját jelentő Kossuth Lajos utca közötti területen (2–3. kép). A helyszíni szemle alkalmával kiderült, hogy két nappal korábban, 2001. március 6-án, az épület alapozási árkának kiásásakor, az épület Ny-i sarkának közelében, kb. 70 cm-es mélységben, egy kis cserépedényben összesen 6 db aranyérmét talált Lovas Antal segédmunkás, aki az árok alján állva, az árok oldalfalát igazította függőlegesre. A megtaláló elmondása szerint az edény az alapozási árok nyugati falában volt, amelyet ásóval elmetsett, és a pénzek kigurultak belőle. Először csak 4 db érmét talált meg, majd az árok falából kibontva az összetört edény maradványait, további 2 db érmére bukkant. Lovas Antal szerint az edény eredetileg ép volt, és szájával lefelé feküdt a földben. A megtaláló első látásra nem ismerte fel, hogy aranypénzeket talált, ezért nem is tulajdonított jelentőséget az előbukkant fényes vereteknek. Az érmék közül 1 db-ot megtartott, 3 db-ot átadott Nagy Lajos művezetőnek, 1 db-ot a helyszínen dolgozó gépkezelőnek, 1 db-ot pedig egy másik segédmunkásnak. Ez utóbbi jutott másnap Balogh László építésvezetőhöz, aki felismerve, hogy aranypénzről van szó, először bejelentette a sarkadi önkormányzatnál a pénzek előkerülését, majd harmadnap (2001. március 8-án) a gyulai múzeumban tett bejelentést. A helyszíni szemle megkezdéséig csupán a Balogh László által átadott érme került a múzeumi szakemberekhez. A délelőtti folyamán az építésvezető közreműködésével sikerült a további öt érmét, és az azokat rejtő edény nagyobb töredékeit összegyűjteni, és a múzeum számára átvenni. Mivel a helyszíni szemle megkezdésekor hamar híre ment az aranypénzek előkerülésének, a helyszínen dolgozók között találgatások indultak további érmék, esetleg az átadottaknál jóval nagyobb számú leletek létezéséről. A megtaláláskor a helyszínen dolgozó, majd a továbbiakban az érmékkel kapcsolatba került személyek mindegyikét meghallgatva egyértelműen kiderült, hogy

csak a szóban forgó, összesen hat aranypénz volt a cserépedényben – sokkal több érem nem is férhetett volna el az egyébként igen kicsiny, füles bögrében.

Az edény előkerülési helye az épülő társasház Ny-i sarkának közelében volt, az építési telek Ny-i sarkától 24,2 m-re, az É-i oldalról szomszédos Kossuth Lajos utca 12. sz. alatti emeletes társasház Ny-i sarkától pedig 48,5 m-re. A helyszíni szemlén megállapítható volt, hogy az edény, amely egy kicsiny, vörös színű, vékony falú, belső oldalán barna mázas, enyhén öblös testű, füles bögre volt, a jelenlegi felszíntől kb. 70 cm-es mélységben került elő. Az alapozási árok metszetalán látszott, hogy a jelenlegi felszín alatt kb. 20–25 cm vastag, újkori feltöltés helyezkedik el, ez alatt feltételezhetjük a késő középkori szintet. Ez utóbbi rétegben, kis mélységben rejthették el az edényt, egy kisebb gödörben, amelynek D-i fala jól követhető volt a metszetalban. A késő középkorinak feltételezett rétegben régészeti leletanyagot nem lehetett megfigyelni, valamint a környező területen, a felszínen sem találtunk késő középkori kerámiát, csak 19. századi edénytöredékeket. A rétegvizonyok nem voltak jól megfigyelhetők, mert a telek korábban beépített volt, és az egykori, feltehetőleg 19. századi épület maradványai, alapozásának nyomai nehezítették a tájékozódást. A jelenlegi felszín a közelmúltban végrehajtott tereprendezés során alakították ki, amely így a későközépkori réteg rekonstruálására alkalmatlan. Ma már nem lehet megállapítani, hogy a gödört, amelyben elrejtette egykori tulajdonosa a pénzeket tartalmazó cserépbögrét, pontosan milyen mélységben kezdték kiásni, csak feltételezhetjük, hogy az edényt eredetileg sem ásták 50–60 cm-nél mélyebbre.

Másnap, 2001. március 9-én leletmentést kezdtünk az éremlelet előkerülési helyén. Az alapozási árok falában látható gödörmetszet irányához igazodva próbáltuk megkeresni az edényt tartalmazó gödör betöltésének a foltját, de csak a bizonytalan széleit lehetett kibontani. A kb. 80 cm átmérőjű, kissé szabálytalan formájú gödör betöltésében csupán egy apró, késő középkori edénytöredéket találtunk (4. kép). A pénzek elrejtésének időpontjában, kis mélységben kiásott gödör betöltését nehezen különböztettük meg a környezetétől. A gödör feltehetőleg kifejezetten a pénzek elrejtését szolgálta, ezért betöltésének sem széle, sem színe, vagy tömörsége nem vált el karakteresen a környezetétől. Mivel egyértelműen megállapítható volt, hogy olyan, titokban elrejtett aranypénzleltre bukkantunk, amelynek minden darabját összegyűjtöttük, a lelőhelyen további kutatásra nem volt szükség.

Az előkerült leletek: ¹

Német-római Birodalom²

4.	Brandenburg-Baireuth őrgrófság					
	Christian (1603–1655) dukát	F. 370. ³	1642	3,46 g	1 db	(5. kép)
5.	Frankfurt a/M város dukát	F. 976.	1658	3,47 g	1 db	(6. kép)
6.	Nürnberg város dukát	F. 1830.	1648	3,52 g	1 db	(7. kép)

¹ Az előkerült leleteket a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum őrzi, a 2001.2.1–7. leltári számokon.

² A sarkadi aranypénzlelet érméinek meghatározását V. Székely György (Katona József Múzeum, Kecskemét) végezte. Munkáját, és a leletközlés megírásához nyújtott segítségét ezúton is köszönöm.

³ F = FRIEDBERG 1992.

Németalföld

4.	Campen város
III. Ferdinánd
(1637–1657)	dukát	F. 161.	1649	3,42 g	1 db	(8. kép)
5.	Zwolle város
III. Ferdinánd
(1637–1657)	dukát	F. 213.	1649	3,47 g	1 db	(9. kép)
6.	Oberyssell tartomány	dukát	F. 268.	1646	3,48 g	1 db	(10. kép)
7. Fűles bögre. Gyorskorongon formált, vékony falú, vörösré égetett, belső oldalán sárgásbarna mázas. Alakja enyhén öblös, hordó formájú. Pereme hiányzik, kerek átmetszetű fűle a vállról indul és az edény hasára támaszkodik. M.: 6,1 cm; Fá.: 3,3 cm (11. kép).

Az elrejtett dukátok lelőhelye alig 300 méterre található az egykori sarkadi belső vár helyétől. A történeti forrásokban, a 17. század második felében hajdútelepülésként emlegetett Sarkad lakosságának jelentős részét a katonai szolgálatot is ellátó, szabadságjogokkal rendelkező hajdúság alkotta.⁴ A „szabad hajdúk” rétege eredetileg többségében jobbágy volt, akik a török időszak anarchikus körülményei miatt önként vállaltak katonai szolgálatot hajdú kiváltságaik érvényesítésére. A sarkadi vár és a hozzá tartozó, a vár közelében kiépült erődített település, bár természeti adottságaitól jól védett volt, nem bírt számottevő hadászati jelentőséggel. A 17. században még kiterjedt mocsárvilággal körülvett település palánkvára és a környező, hajdúk által lakott város szerves egészet alkotva elsősorban saját lakosságát védelmezte. Tágabb értelemben Sarkad, a közeli Szalontával együtt, a másod- és harmadrendű erősségek között Várad és Gyula várainak elővára volt.⁵ Egy korabeli ábrázolás, Dillich 17. század közepére keltezett metszete a sarkadi várról, a vár körül kiterjedt települést ábrázol, amelynek mocsaras környezetét vízfolyások tagolják. A 17. századi időszak a vár kiépítésének harmadik periódusa.⁶ A belső vár területe a mai Vár utca, Vértanúk tere környékére lokalizálható, a Gyepes-ér kettős kanyarulatának közvetlen közelében helyezkedik el. Régészeti emlékek eddig a vár területéről csupán egy helyről, a ma is álló víztorony építéskor kerültek elő, a leletanyag nagyobb része a 16. és 17. századra keltezhető.⁷ A dukátok lelőhelyének középkori topográfiáját tekintve elmondható, hogy a vár közelségét figyelembe véve a lelőhely szerves része volt a várat körülvevő hajdúvárosnak. A 17. század második felében ez a terület minden bizonnyal a megerősített településen belül helyezkedett el.⁸

Az ismertetett lelet azon titokban, földben elrejtett kincsleletek közé sorolható, amelyek esetében az értékeket cserépedényben ásták el. Az Árpád-kortól a 18.

⁴ MÁRKI 1924. 33.

⁵ DANKÓ é. n. 53.

⁶ MÓDY é. n. 39.

⁷ SZATMÁRI 1997; SZATMÁRI 1999.

⁸ Sarkadról ismert egy 17. század második feléből származó ezüstpénzlelet is. Az 52 ezüstkrajcárból álló együttes utolsó évszáma: 1695. (GEDAI 1970. 82.)

századig számos lelőhely ismert, ahol különböző típusú cserépedényekben elrejtett éremleletek kerültek elő. Az a körülmény, hogy a fémpénz kis tömegben nagy értéket képvisel, alkalmassá tette arra, hogy veszély esetén, vagy más megfontolásból kis helyen, viszonylag rövid idő alatt elrejthető legyen. Az elrejtéshez legalkalmasabb egy cserépedény lehetett, amelybe feltehetőleg vászonból, vagy bőrből varrt zacskóban helyezték el a pénzerméket. A cserépedényekben elrejtett pénzleletek nagyobb része a török időszakból származik, az 1526 és 1711 közötti évekből.⁹

A Sarkadon talált aranypénzek közül a Frankfurtban, 1658-ban vert dukát a legkésőbbi. Ez a dátum határozza meg az elrejtés legkorábbi lehetséges időpontját. Történeti adatokkal alátámasztható az a feltételezés, hogy az elrejtés időpontja valószínűleg megegyezik az utolsó veret kiadásának évével. Sarkad 1658. évi története szorosán összekapcsolódik a korabeli erdélyi történésekkel. Az erdélyi fejedelem, II. Rákóczi György 1658. évi cselekedetei a sarkadiak sorsát is befolyásolták ebben az esztendőben.¹⁰ A Medgyesre összegyűlt erdélyi rendek 1658. január 24-én ismét Rákóczit ismerték el fejedelemnek, ezzel Erdély két pártra szakadt. A rendi alapon szerveződő tábor viszont Barcsay Ákos, Bethlen János és Haller Gábor vezetésével egyre határozottabban a fejedelem ellenzékévé vált. Az ellentétek már 1658 februárjában élesen kirajzolódtak, és a májusi gyűlés idején a rendek végleg ráléptek az elpártolás útjára. Arra azonban nem mertek vállalkozni, hogy új fejedelmet válasszanak maguknak.¹¹ Kenán budai pasa a végbeli török sereget összeszedve május első napjaiban Szolnoknál átkelt a Tiszán, azzal a céllal, hogy rendet teremtsen Erdélyben. Rákóczi zömmel a partiumi vármegyékkel, fizetett hadaival és a hajdúkkal vonult ki ellene. A Maros áradása miatt Lippánál nem támadhatta meg a törököket, ezért Arad feléletésével akarta őket átcsalni a folyón, ami július 5-én sikerült is. A fejedelem számítása bevált: a törökök átkeltek a Maroson, és Lippa mellett összetalálkoztak a fejedelem katonáival. A fejedelem könnyű győzelmet aratott, az oszmánok fejvesztetten menekültek, sokan veszttek oda a megáradt Marosban. Az egri pasa és az esztergomi bég is a csatatéren maradt.¹² A törökök bosszújától rettegő erdélyiek augusztus 3-án lemondásra szólították fel II. Rákóczi Györgyöt. A török nagyvezír elindult Erdély felé, de felkínált egy utolsó békülési lehetőséget, ha a fejedelem személyesen is megjelenik a táborában. II. Rákóczi Györgynek nem volt szándékában a lemondás gondolatával foglalkozni, viszont éppen a győzelme miatt még kevésbé volt mersze ahhoz, hogy megjelenjen a nagyvezír előtt.¹³ Tétlenségben vesztegette el az időt, pedig augusztus 29-én megérkezett Jenő alá a nagyvezír hada. A fejedelem augusztus 31-én indult el Váradról a jenei vár felmentésére. Biharugránál várta az ostrom kezdetét jelző ágyúlövések hangját, ám hiába várt, a háromszázötven jenei vitéz úgy megrémült a törökök sokaságától, hogy „egy lövést sem tévén, még csak kézi puskával is”, szabad elvonulás fejében szeptember 2-án feladta a várat. Rákóczi védelmi terve ezzel összeomlott. A

⁹ PARÁDI 1963.

¹⁰ A történeti események összefoglalásában Németh Csaba történész volt segítségemre, munkáját ezúton is köszönöm.

¹¹ EOE 360; 363.

¹² MÁRKI 1896. 106–107.

¹³ ACSÁDY 1898. 69.

fejedelem a felperzselt föld taktikájával akarta hátráltatni a törökök felvonulását: szeptember 3-án parancsára felégették Sarkadot és Szalontát. Az erődítményeket és a házakat felgyújtva menekült a sarkadi lakosság. A fegyverfogható férfiak, köztük a sarkadiak vitéz kapitánya, Csatári János Rákóczi György táborához csatlakozott. A sarkadiak többi része az asszonyokkal és a gyermekekkel együtt a környék nádasaiba, erdeibe menekült, és ott várta meg a veszély elmúltát.¹⁴

A vázolt történeti adatok nyújtotta feltevés szerint az aranypénzek tulajdonosa az 1658. évi bizonytalan helyzetben jobbnak látta összegyűjtött aranypénzeit egy edényben elrejtve, azokat hátrahagyva elmenekülni, hogy a viharos időszak elmúltával a kis bögrét kiásva, ismét pénzéhez jusson. Az elrejtés idejének meghatározására tett próbálkozásunk a rendelkezésünkre álló adatok jellege miatt természetesen hipotetikusnak tekintendő, hiszen a konkrét kincsleletre vonatkozó írásos adatokkal nem rendelkezünk. A régészeti módszerekkel feldolgozott aranypénzlelet történeti összefüggéseinek vizsgálata mégis kézenfekvő megoldásként kínálja az 1658. évi eseményekkel magyarázni az elrejtés körülményeit. A pénzek egykori tulajdonosának személyéről, esetleg vagyoni helyzetéről még feltételezésre sincs mód. Az aranypénzek története azonban minden bizonnyal egy 17. századi emberi tragédiát takar, hiszen az érmék elrejtője sohasem szerezhette vissza tulajdonát, vagy elpusztult a zűrzavaros időszakban, vagy kincse nélkül volt kénytelen elhagyni ezt a vidéket.¹⁵

IRODALOM

ACSÁDY 1898.

Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában. In.: A magyar nemzet története. VII. kötet. (Szerk.: Szilágyi Sándor) Budapest, 1898. 1–684.

DANKÓ é. n.

Dankó Imre: Sarkad hajdúváros. In.: Tanulmányok Sarkad múltjából. (Szerk.: Komoróczy György) Sarkad, é. n. 43–60.

EOE

Erdélyi Országgyűlési Emlékek XI. (Szerk.: Szilágyi Sándor) Budapest, 1886.

FRIEDBERG 1992.

Friedberg, Robert: Gold Coins of the World. From Ancient Times to the Present. 6. (Ed. Clifton) New Jersey (USA), 1992.

GEDAI 1970.

Gedai István: Sarkad. Numizmatikai Közlöny LXVIII–LXIX (1969–1970) 82.

¹⁴ DANKÓ é. n. 53.

¹⁵ A tárgyfotókat Várad Zoltán készítette, segítségét ezúton is köszönöm.

MÁRKI 1896.

Márki Sándor: Aradmegye története. In.: Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája. II. kötet. (Szerk.: Jancsó Benedek) Arad, 1896.

MÁRKI 1924.

Márki Sándor: A sarkadi hajdúk. Hadtörténeti Közlemények 1924. 33–59.

MÓDY é. n.

Módy György: A középkori fejlődés a XVII. század közepéig. In.: Tanulmányok Sarkad múltjából. (Szerk.: Komoróczy György) Sarkad, é. n. 29–42.

PARÁDI 1963.

Parádi Nándor: Magyarországi pénzleletes cserépedények. – Müzfunde hortende mittelalterliche Gefässe in Ungarn. ArchÉrt 90 (1963) 205–251.

SZATMÁRI 1997.

Szatmári Imre: Késő középkori kályhacsempék a sarkadi várból. – Spätmittelalterliche Ofenkacheln aus der Burg von Sarkad. MFMÉ-StudArch III (1997) 415–441.

SZATMÁRI 1999.

Szatmári Imre: A sarkadi vár középkori leletei. – Die mittelalterlichen Funde der Burg Sarkad. ComArchHung 1999. 171–192.

RÖVIDÍTÉSEK

ArchÉrt	=	Archaeologiai Értesítő, Budapest
MFMÉ–StudArch	=	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Arhaeologica, Szeged
ComArchHung	=	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest

17th century golden coin find from Sarkad

– András Liska –

Résumé

In the Békéscsaba Munkácsy Mihály Museum a notification was received from Sarkad on 08th March 2001, that on the ground-plot at Sarkad, Kossuth Lajos street 14. during the digging out of the foundation trench of a building golden coins were found. Near the west corner of the building to be built, appr. 70 cm deep 6 pcs golden

coins were found in a small ceramic dish by Antal Lovas labourer, who was straightening vertically the trench wall, while he stood in the bottom of the trench.

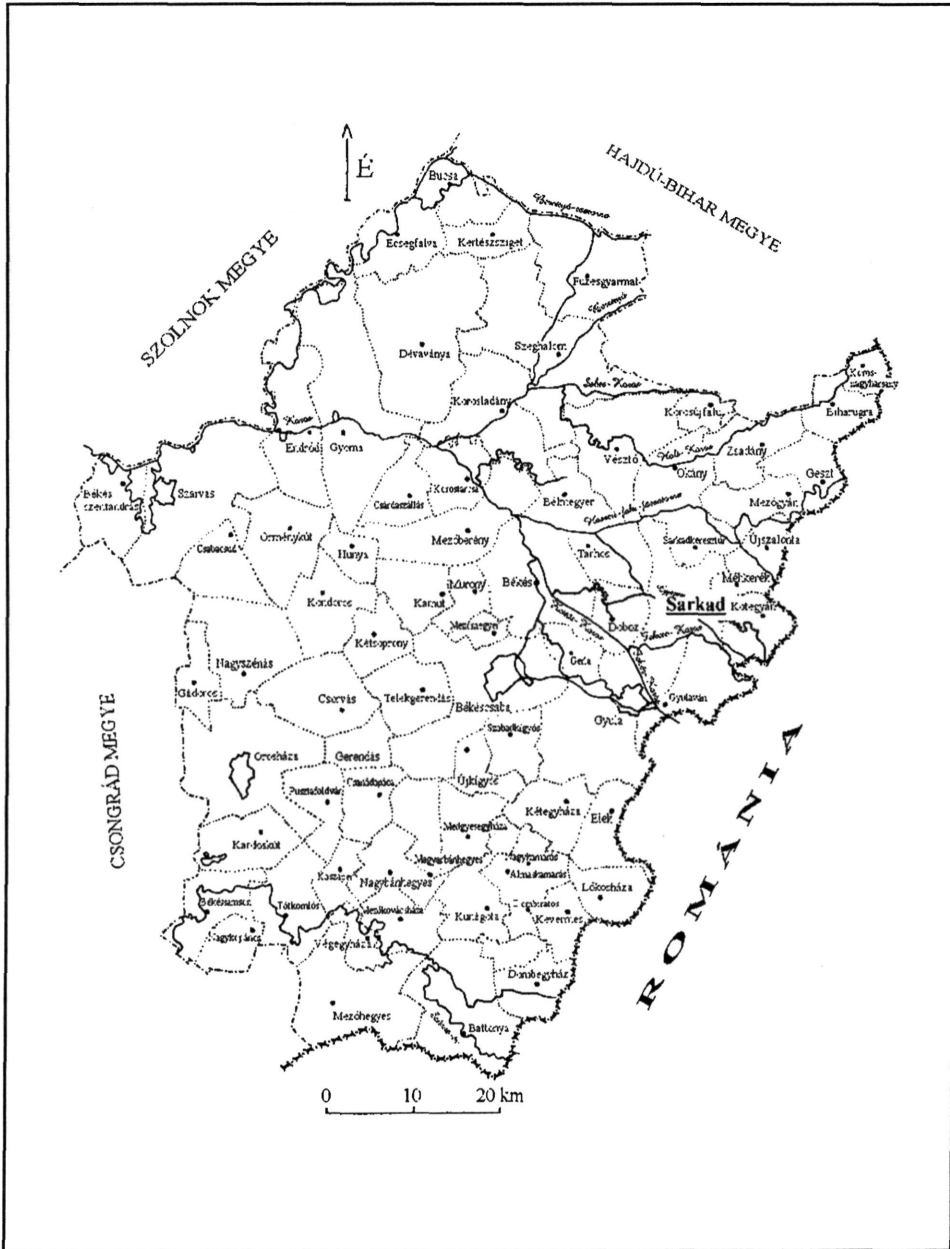
The place of discovery of the hidden ducats was found 300 meters far from the place of the one-time Sarkad castle. The place of discovery of the ducats was an organic part of the Hajdú(Heyducks)-town surrounding the castle. In the second part of the 17th century probably this area could be found within the reinforced settlement.

The ducat minted in 1658 in Frankfurt was the latest one among the golden coins found in Sarkad. The presumption that the date of hiding is the same as the issue year of the last stamp, could be supported by historical data. According to our presumption the owner of the golden coins – because of the insecure situation in 1658 – rather thought to hide his collected golden coins in a dish and to flee. The presumed history of the golden coins covers a 17th century human tragedy, as the hider of the coins was never able to get back his property: either he was killed in the troubled times, or he had to leave this region without his treasure.

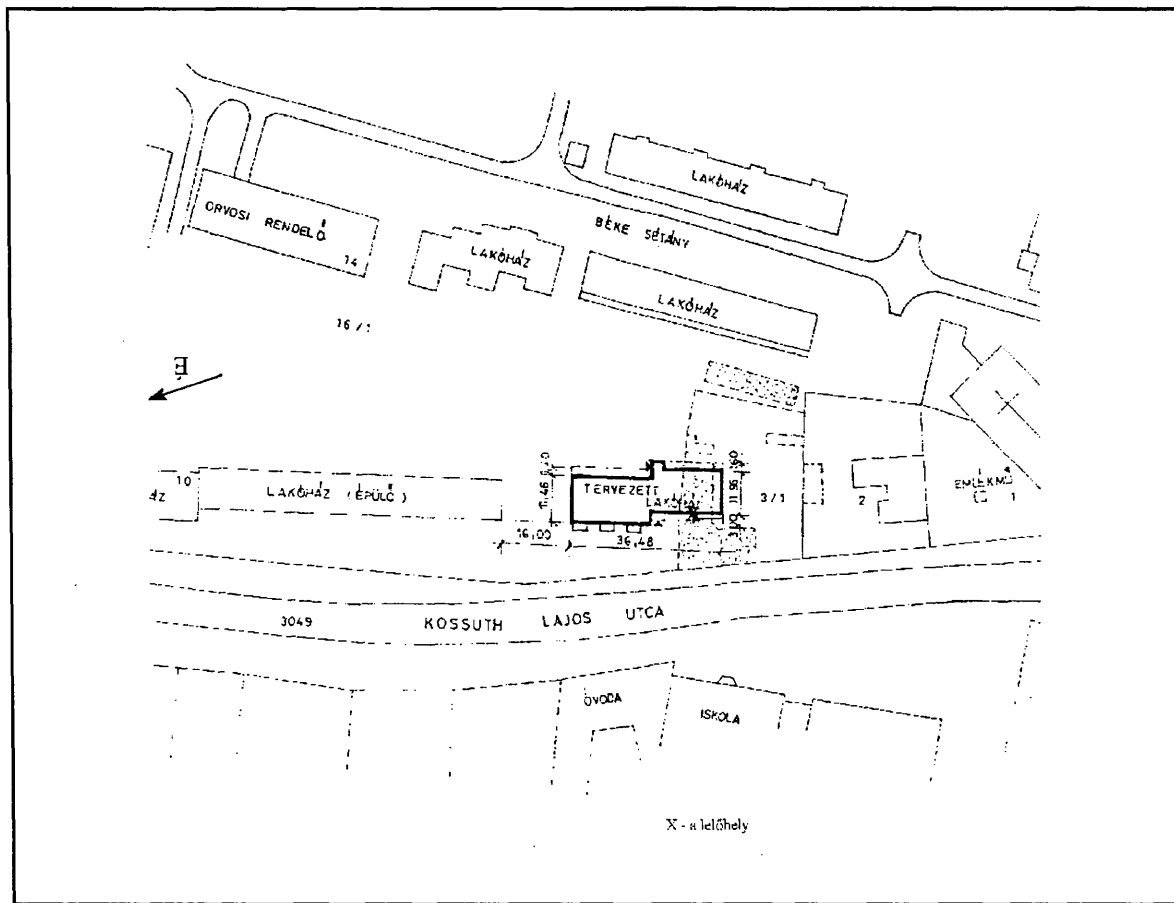
Liska András

Erkel Ferenc Múzeum

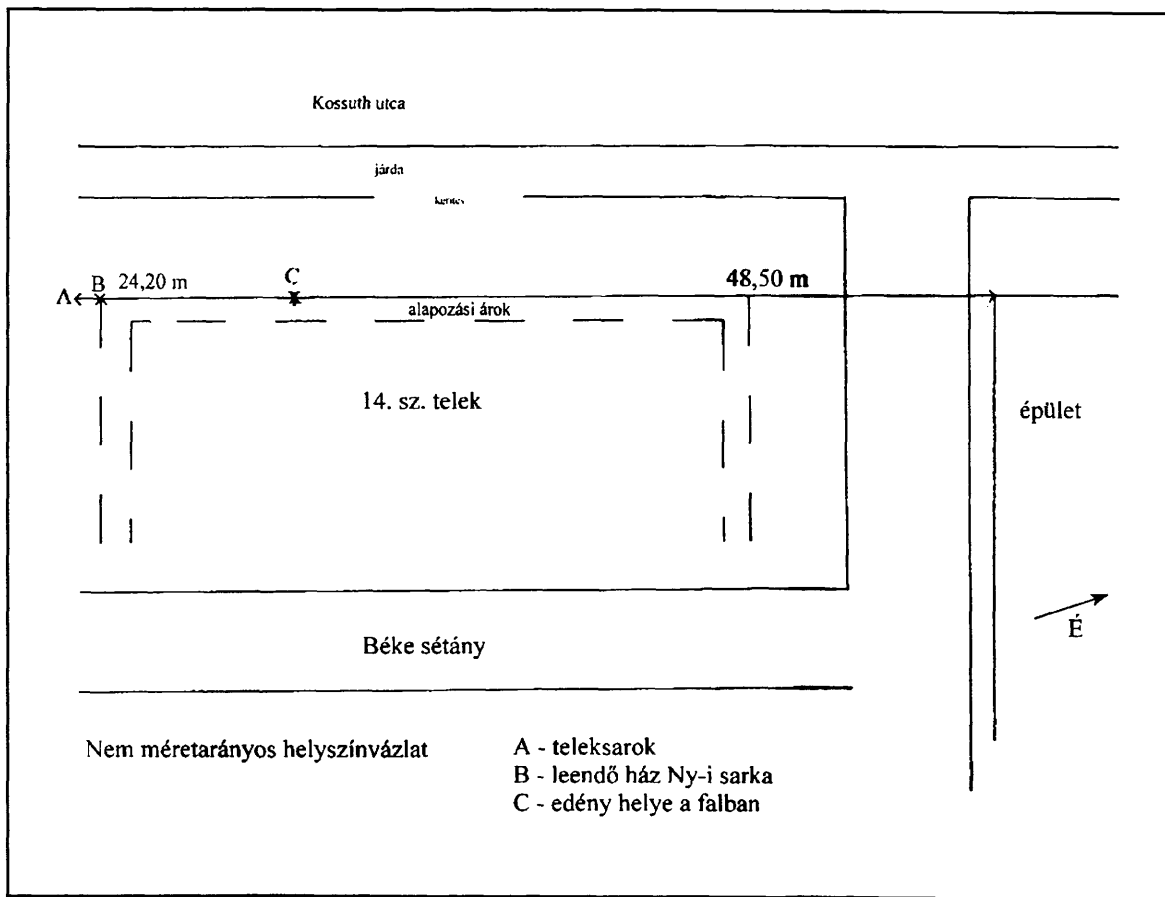
H-5700 Gyula, Kossuth L. u. 17.

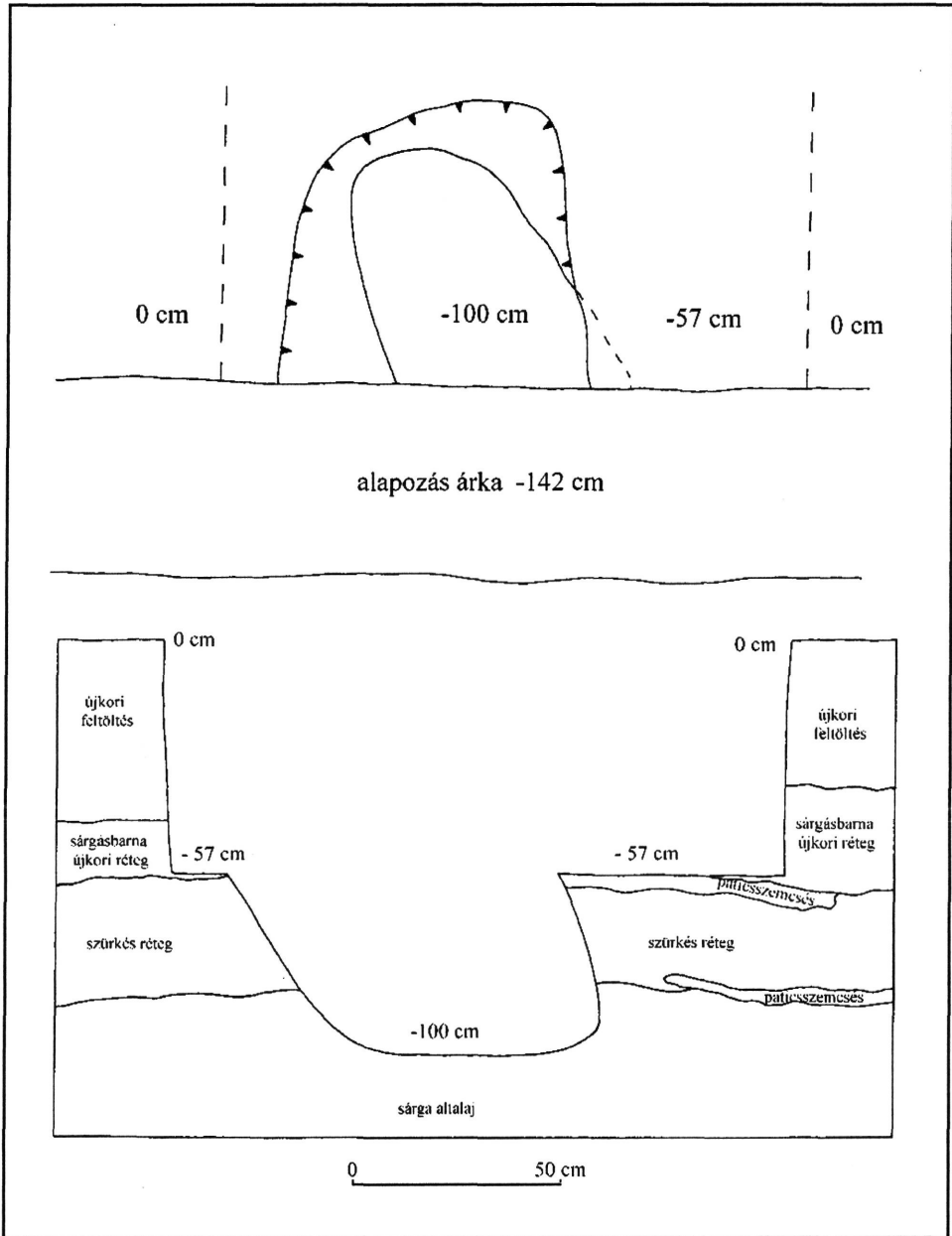
1. kép. Sarkad elhelyezkedése Békés megyében

2. kép. A Kossuth Lajos utca 14. számú társasház helyszínrajza

3. kép. A lelőhely helyszínrajza

4. kép. A 2001. március 9-i leletmentésen feltárt gödör felülnézeti és metszetrajza

5. kép. Dukát.
Sarkad, Kossuth Lajos utca 14.

6. kép. Dukát. Sarkad,
Kossuth Lajos utca 14.

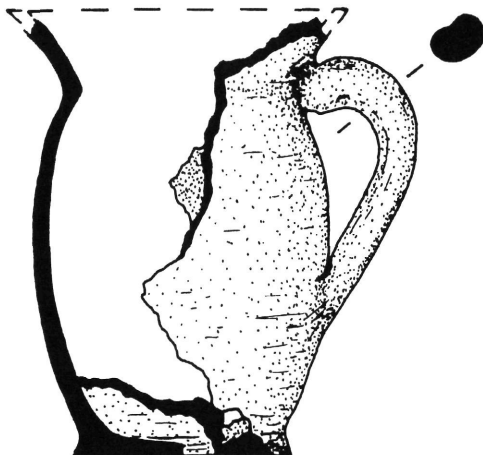
7. kép. Dukát.
Sarkad, Kossuth Lajos utca 14.

8. kép. Dukát.
Sarkad, Kossuth Lajos utca 14.

9. kép. Dukát.
Sarkad, Kossuth Lajos utca 14.

10. kép. Dukát.
Sarkad, Kossuth Lajos utca 14.

11. kép. A pénzeket rejtő cserépedény rajza és fotója